

In memoriam

Josep Maria Font i Rius (Barcelona 1915-2018)*

Josep Maria Font i Rius, mort a Barcelona el 5 d'abril del 2018, va ser successivament catedràtic de les universitats de La Laguna, Múrcia, València i Barcelona. A la Universitat de Barcelona, va exercir la docència com a catedràtic des del 1954 fins a la seva jubilació el 1985. «Per la seva aula vam passar», ha escrit Tomàs de Montagut, «moltes cohorts de juristes catalans que el recordem per la seva saviesa, però, especialment, per la seva passió per la història del dret i de les institucions i pel seu ensenyament, sempre dirigit a la formació d'un esperit crític a qui érem els seus alumnes de primer curs, als quals volia inculcar una cultura jurídica que ens servís al llarg de la vida com a persones i futurs professionals del dret.»

Aquest mestre il·lusionat per la seva feina i atent a les necessitats dels seus deixebles ha estat també el gran investigador dels orígens del règim municipal i dels drets i les institucions locals de la Catalunya medieval. Els seus treballs en aquest camp han estat i són encara avui referència obligada per a tots els medievalistes. La seva obra magna és *Las cartas de población y franquicia de Cataluña*, en tres voluminosos toms (1969-1983), en què edita els diplomes atorgats a les localitats catalanes amb la finalitat d'estimular-ne el poblament, el desenvolupament i l'organització de la vida col·lectiva, edició que acompanya de l'estudi monogràfic de cada localitat i de l'estudi jurídic dels ordenaments configurats per aquestes cartes.

L'any 1985, amb motiu de la seva jubilació acadèmica i a petició de la Facultat de Dret, la Universitat de Barcelona va editar un recull de treballs dispersos del doctor Font i Rius. El doctor Jesús Lalinde, que li reconeixia el mestratge, s'encarregà de la selecció dels treballs i hi va escriure com a introducció una valuosa semblança humana i científica. El recull és un llibre de quasi vuit-centes pàgines titulat *Estudis sobre drets i institucions locals en la Catalunya medieval* (1985) i que conté la reedició de vint-i-quatre treballs, tots molt rellevants, entre els quals *La reconquesta de Lleida y su proyección en el orden jurídico*; *La comarca de Tortosa a raíz de la Reconquista cristiana*; *Entorn de la restauració cristiana de Tarragona. Esquema de la seva ordenació jurídica inicial*; *Jaume I i la municipalitat de Barcelona*; *La universidad de prohombres de la Ribera de Barcelona y sus ordenanzas marítimas*, i sobretot

Orígenes del régimen municipal de Cataluña, un treball de l'any 1940, de cinc-centes pàgines, que avui continua essent una obra de referència.

Al professor Font i Rius, malgrat la seva modèstia, que el portava a defugir tota mena d'honors, no li ha faltat el reconeixement ciutadà i científic pels seus mèrits. Era membre de l'Institut d'Estudis Catalans i també de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya, i doctor *honoris causa* per les universitats de Bordeus i de Montpeller. Tenia també la Medalla Monturiol, la Creu de Sant Jordi i la Medalla d'Or al Mèrit Científic de la Ciutat de Barcelona. Va ser president, i més tard i fins a la seva mort, president honorari del comitè tècnic per a l'edició dels volums de la col·lecció «Textos Jurídics Catalans», dependent del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya. L'objectiu d'aquesta col·lecció és donar a conèixer les fonts de la tradició legal, consuetudinària i jurisprudencial catalana, que són fruit d'una fecundíssima experiència jurídica i que cal recuperar del passat per comprendre i valorar millor el present. Precisament, dins de l'edició de les *Constitucions de Catalunya* (1988), a la dita col·lecció hi ha un valuós estudi del doctor Font sobre aquestes normes fonamentals del dret català.

És important també la seva contribució a la *Catalunya carolíngia*. Ja a principis dels anys cinquanta del segle passat, Ramon d'Abadal, que preveia que no podria acabar tot sol aquest projecte, va demanar l'ajut de diferents col·laboradors, entre els quals el doctor Font, a qui encarregà l'edició i estudi dels documents del comtat de Barcelona. Amb aquesta finalitat li va passar els materials que tenia recollits sobre aquest comtat, a més de notes i escrits que, arribat el moment, haurien de servir per a confeccionar el primer volum, dedicat a la història general del període. Anys després, ja mort Abadal, la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut, inquieta per les dificultats amb què topava l'execució del projecte, sobretot pels problemes de finançament i de dispersió dels col·laboradors, es va fer càrrec de la seva continuació i en va nomenar directors Josep Maria Font i Rius i Anscari M. Mundó. Sota el seu comandament conjunt es van publicar el volum IV, dedicat als comtats d'Osona i Manresa (1999); el volum V, referit als comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada (2003), i el volum VI, centrat en els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet (2006). Tots dos van dirigir encara el volum VII, dedicat al comtat de Barcelona, ajudats als darrers temps per Gaspar Feliu i Josep Maria Salrach. Ja quasi centenari, el doctor Font participava a les reunions de la *Catalunya carolíngia* i no deixava d'apor-

* Text preparat per JOSEP M. SALRACH (Universitat Pompeu Fabra i Institut d'Estudis Catalans).

tar, quan esqueia, els seus valuosos coneixements. Atent un altre encàrrec que li havia transmès Ramon d'Abadal, el doctor Font i Manuel Riu van treballar conjuntament en la confecció del volum VII** de la *Historia de España Menéndez Pidal*, relatiu als nuclis pirinencs entre 718 i 1035, projecte al qual van incorporar Xavier Baral, Gaspar Feliu i Josep Maria Salrach.

Josep Maria Font i Rius concebia la docència i la recerca com una cadena solidària de creació i transmissió de cultura i un camí de desvetllament de l'esperit crític. I pensava que la història del dret servia per a estudiar i mostrar l'ús que els homes del passat havien fet del dret per a resoldre els seus conflictes i intentar construir un món millor.

Joaquim Garriga i Riera (1945-2018)*

En Joaquim Garriga va assistir —com feia habitualment— a la darrera reunió de la Secció Històrico-Arqueològica del 7 de juny. Una setmana més tard encara feia vida normal, però ja patint símptomes de la seva malaltia, i tan sols un mes després ja ens havia deixat. Ha estat un cop molt sobtat i fort que encara ens manté trasbalsats.

Intentaré ara explicar breument per què el doctor Joaquim Garriga i la seva obra com a historiador de l'art mereixen un reconeixement singular, ja que és una baula clau en la renovació i la consolidació de la nostra historiografia artística.

En primer lloc, cal recordar que el doctor Garriga va destacar pel fet de tenir una inusual i sòlida formació en les humanitats i les llengües clàssiques, gràcies a la seva estada des de l'adolescència al Seminari de Girona, on el van marcar la personalitat intel·lectual i després l'amistat de diversos mestres, com ara el filòleg i historiador de la llengua Modest Prats. Aquesta formació clàssica, la va completar a Roma amb una diplomatura en arqueologia cristiana el 1969 al Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana i amb una llicenciatura en Teologia el 1970 a la Pontificia Università Gregoriana. L'estada aquests anys a Roma li va permetre consolidar definitivament el seu interès envers l'estudi de les arts que el dugué a llicenciar-se en història de l'art el 1975 a la Universitat de Barcelona i després a doctorar-se a la mateixa universitat el 1990, en ambdós casos amb premi extraordinari. Va esdevenir professor titular a la UB el 1992 i catedràtic a la Universitat de Girona el 1996. Ha estat vint anys professor de la Universitat de Barcelona, del 1976 al 1996, i uns altres vint i escaig a la de Girona, ja que per la seva condició de professor emèrit, després de la seva jubilació el 2015, les darreres actes de qualificació les va signar aquest juliol a l'hospital estant. Des del 2002 era membre de l'IEC.

El doctor Garriga ha estat l'historiador de l'art del país, de la seva generació i de les posteriors que ha tingut un coneixement més exhaustiu de l'art italià, i de manera especial de l'art del Renaixement, sens dubte el període històric de les arts que, juntament amb l'art grecoromà, és objecte d'un major nombre d'estudis internacionals i que

disposa, per tant, d'una bibliografia gairebé oceànica. Ell n'era un enamorat i un fi coneixedor.

Dels seus primers treballs, en vull destacar dos. En primer lloc, el volum *Renacimiento en Europa*, de la col·lecció «Fuentes y Documentos para la Historia del Arte», publicat per Gustau Gili el 1983. Encara que el llibre i la col·lecció de la qual forma part semblen un producte de voluntat divulgativa, és una antologia comentada dels tractats teòrics i pràctics de les arts i d'altres fonts documentals. Aquest treball va tenir aleshores una gran influència en la professió, ja que va servir per a fer evident la complexitat de la disciplina i alhora facilitar una nova didàctica de la història de l'art. Es feia evident amb aquest material, ara per primer cop fàcilment disponible en castellà, que la correcta anàlisi de les obres d'art del passat comportava també la familiaritat amb la rica literatura de formats diversos que el fet artístic havia generat al llarg de la història.

El seu segon treball també formava part d'un projecte més ampli, la famosa *Història de l'art català* d'Edicions 62; el seu volum *L'època del Renaixement*, escrit pel doctor Garriga amb la col·laboració per a les arts decoratives de Marià Carbonell, es va publicar el 1986. Aquesta *Història de l'art català*, que va tenir una àmplia difusió i va ser un gran èxit editorial, va suposar la consagració d'una nova generació d'historiadors: Dalmases, Pitarch, Garriga, Triadó, Fontbona i Miralles, que oferiren per primer cop una síntesi ajornada i crítica del nostre passat artístic. El volum de Garriga fou un dels més reeixits i potser també el de més difícil resolució, per les limitacions i la dispersió dels treballs anteriors, ja que mentre les èpoques medievals, del segle XIX i XX, i fins i tot l'època barroca amb la figura de l'arquitecte Cèsar Martinell, havien estat objecte de curiositat, el segle XVI estava mancat d'una caracterització de conjunt i les informacions de detall eren molt i molt disperses. El seu llibre va aconseguir explicar les peculiaritats i les pluralitats del nostre Renaixement, molt marcat per les continuïtats dels models constructius gòtics i per la influència de nombrosos artistes forans establerts a casa nostra en el camp de les arts figuratives, que lentament i amb ziga-zagues introduïren els models plàstics de la nova cultura italianitzant. Malgrat el temps transcorregut, el llibre conserva la plena vigència del marc interpretatiu del nostre Renaixement, i francament crec que romandrà per molt de temps com una fita difícilment superable.

* Text preparat per BONAVENTURA BASSEGODA (Universitat Autònoma de Barcelona i Institut d'Estudis Catalans)

La part més original de la recerca de Joaquim Garriga són les derivades de la seva tesi doctoral, que tenia per títol *Qüestions de perspectiva en la pintura hispànica del segle XVI. Criteris d'anàlisi i aplicació al cas de Catalunya*. En la tesi i en un ampli conjunt de treballs posteriors ha investigat la gènesi dels procediments moderns de representació perspectiva i la seva difusió als tallers de pintors dels segles xv i xvi, sobretot en ambients de tradició artesana. A partir d'un estudi aprofundit dels tractats italians i especialment del de Leon Battista Alberti, de qui va traduir el llibre primer del seu *De Pictura* (1435) al català, ha fet notables aportacions als sistemes de representació perspectiva de pintors dels segles xv i xvi com ara els quatrecentistes Lluís Borrassà, Jaume Ferrer II, Jaume Huguet, o del pintor castellà Pedro Berruguete i d'altres tallers hispans coetanis, o del dit Mestre de Castelsardo, que va treballar a Sardenya i a Catalunya, i d'altres pintors catalans del segle xvi, com ara Joan i Perot Gascó i Pere Mates, entre d'altres. Un camp de recerca en què li va caldre demostrar el seu sentit crític en la lectura dels antics tractats italians de perspectiva i una intensa familiaritat amb les convencions matemàtiques de la geometria descriptiva, a més de tota l'erudició pròpia d'un historiador de l'art del Renaixement.

El gruix de les seves aportacions s'ocupa lògicament de les arts del Renaixement a Catalunya i les trobem en obres collectives com ara *L'arquitectura en la història de Catalunya* (1987), *Història de la cultura catalana* (1997), i en nombrosos catàlegs d'exposicions, com ara *Thesaurus* (1986), *L'època dels genis* (1988), *Millenium* (1989), *Pallium* (1992), *Jaume Huguet 500 anys* (1993), *Moble català* (1994), *Cathalonia* (1997), *El Renacimiento mediterráneo* (2001), *Cervera. Tresors secrets* (2001), *Pedralbes. Els tresors del monestir* (2005), *Alba daurada* (2006) i *Obras maestras del Museo de Montserrat* (2008), entre d'altres. En aquests treballs han estat molt nombroses les aportacions que desvetllaven la personalitat artística concreta de noms fins aleshores molt poc coneguts: Ayne Bru, Joan de Borgonya, els Gascó, Pietro Paolo de Montalbergo, Benet Sanxes Galindo, Antoni Toreno, etc. Especialment destacable en aquest sentit va ser el comissariat (amb J. Bosch) de l'exposició i el catàleg *De Flandes a Itàlia* (Girona, 1998), amb nombroses notícies biogràfiques inèdites. També cal recordar la seva codirecció del catàleg de les

peces d'època moderna de la col·lecció del Museu Marès (1996) i les seves constants aportacions a la catalogació i estudi de les obres dels fons de diferents museus, com ara els de Solsona, Mataró, Vic, Montserrat, Granollers, Tarragona, etc.

Un aspecte d'un gran interès ha estat l'estudi de les col·leccions d'art fetes a Catalunya al segle xvi: la d'antiguitats clàssiques del vicecanceller de l'emperador Miquel Mai, de qui va identificar el seu retrat en baix relleu, i la de l'ardiaca de Barcelona Lluís Desplà. També la història dels dos conjunts de tapisseries flamenques més importants que ens han arribat parcialment: la de la Generalitat, formada entre 1557 i 1583, i la del capítol de la Seu Vella de Lleida, coneguda per un inventari de 1588. La col·lecció lleidatana va ser objecte de dues exposicions: una a Lleida el 1992 (comissariada amb J. Bosch) i una altra també a Lleida el 2010 (comissariada amb C. Berlabé) i que va donar peu a un congrés específic sobre tapisos el 2012.

Ens ha deixat una obra enorme, trencadora metodològicament i alhora escrita amb una llengua i una estructura narrativa i argumental rica, elegant i sòbria. Fou també un mestre de l'escriptura.

El doctor Joaquim Garriga, en Quim per als qui vam tenir la sort de ser els seus amics, no era només un estudiós i un savi exemplar. Fou, sobretot, un apassionat de les arts i del patrimoni, el de la seva admirada Itàlia i sobretot el de la seva estimada Catalunya. Sempre estava disposat a viatjar per conèixer els edificis i les obres d'art objecte de la seva curiositat i estudi, i procurava no faltar a les grans exposicions internacionals de la seva especialitat. El record d'alguns d'aquests viatges que vam fer al llarg de quaranta anys de relació forma part dels moments de més felicitat i intensitat emocional de la meua trajectòria professional i personal. En Quim entenia el coneixement com una tasca que es podia i s'havia de compartir; d'aquí la fecunditat del seu mestratge exercit naturalment a l'aula, però també fora, en l'art de la conversa informal, en les llargues sobretaules i sobretot gràcies al seu exemple personal d'exigència, de treball rigorós, per la seva generositat intel·lectual i per la seva enorme bonhomia. Hem perdut una personalitat cabdal entre els historiadors de l'art del país. El trobarem molt a faltar. Intentarem ser fidels al seu exemple.

Alexandre Olivar (1919-2018)*

El dia 1 d'octubre de 2018 va morir a Montserrat el pare Alexandre Oliver i Daydí, membre corresponent de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans des del 1973 i fundador i president de la Societat

Catalana d'Estudis Litúrgics, filial de l'Institut, des del 1978. Nascut a Barcelona l'1 de febrer de 1919, havia complert no feia gaire noranta-nou anys i esperava amb il·lusió poder-ne complir aviat cent. Una caiguda que li va produir el trencament del fèmur, seguida d'una operació que no va poder superar, han impedit, per quatre mesos, la celebració d'aquest centenari. Va ésser a temps, de tota manera, el 18 de novembre de 2017, de rebre, a Montserrat mateix, en un solemne acte, el doctorat *honoris causa*

* Text preparat per JOSEP MASSOT I MUNTANER (Institut d'Estudis Catalans).

per l'Ateneu Universitari Sant Pacià, que coronava una llarga vida dedicada a l'estudi, a la recerca i a l'ensenyament.

Havia entrat molt jove al monestir de Montserrat, el juliol de 1934, on feu la professió temporal l'agost de 1935, no sense que —com era costum en aquell moment— l'abat Antoni M. Marcet li canviés el nom de baptisme, Lluís, pel d'Alexandre, que conservà tota la vida i amb el qual va signar sempre l'extensa producció que va redactar en els camps de la bibliologia, de la història de la litúrgia i de la patristica. Entre el 1936 i el 1939 va haver de continuar els seus estudis a l'estranger, a causa de la Guerra Civil que va impedir la continuïtat de la vida monàstica a Montserrat. Tingué la gran sort de poder residir successivament als monestirs de Maria Laach, a Alemanya, i de Maredsous, a Bèlgica, on va tenir professors excel·lents i on va aprofundir en els coneixements que ja tenia d'alemany i de francès, dues llengües que li obriren un món que no abandonaria mai, al costat del llatí que ja havia estudiat a Montserrat.

Tot just acabada la Guerra Civil, pogué retornar al seu monestir, on feu la professió solemne l'agost de 1940, fou ordenat sacerdot l'agost de 1942 i enllestí la seva llicència en teologia a la Universitat de Salamanca el 1945.

Del 1948 al 1953 fou director de la Biblioteca de Montserrat, de la qual més endavant esdevindria, durant molts anys, conservador de la secció de manuscrits. Amic dels llibres de tota mena i gran lector, es dedicà amb afany a l'estudi dels incunables conservats a Montserrat, dels quals publicà dos catàlegs complementaris (1955 i 1990), i en quatre tongades va catalogar els manuscrits occidentals que tenia sota la seva cura (1969, 1977, 1991 i 2008), als quals va afegir igualment un bon nombre de treballs monogràfics. En aquest mateix terreny va publicar, en col·laboració amb un altre monjo de Montserrat, F. Xavier Altés, el catàleg dels incunables de la Biblioteca Episcopal de Vic (2000).

Professor de llatí, de metodologia, d'història de l'Església, de litúrgia i de patrologia al centre d'estudis teològics de Montserrat, va tenir molts deixebles —entre els quals em compto— que fruïren amb les seves classes, sempre impregnades d'humor i de bonhomia —alguns cop estroncada a l'hora dels exàmens, a vegades excessivament exigents o fins i tot arbitraris—, i aprengueren molt del seu exemple i dels seus múltiples coneixements.

Aquesta tasca docent anà acompanyada d'una feina constant en els mateixos camps. D'una banda, els seus coneixements litúrgics el dugueren a Roma —on va fer, durant una temporada, de secretari del cardenal montserratí Anselm M. Albareda—, durant el Concili Vaticà II, i, a Barcelona, fou vicepresident de la Comissió interdiocesana per a la versió dels textos litúrgics, un càrrec que havia tingut un preludi en la secretaria general del II Congrés Litúrgic de Montserrat el 1965, durant el qual vaig poder ajudar-lo de moltes maneres en els aspectes organitzatius

i sobretot en l'edició dels quatre grans volums de les actes, que pràcticament van ésser el preludi de la feina que aviat duria a terme des de les Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

En el camp de la història de la litúrgia va preparar importants edicions del Sacramentari de Vic (1953) i del de Ripoll (1964) i des del 1994 formava part de la comissió redactora del *Literaturbericht de l'Archiv für Liturgiewissenschaft*, de Maria Laach, revista en la qual durant molts anys va publicar llargues ressenyes sobre les publicacions de temes litúrgics fetes a l'Estat espanyol. Com ja hem assenyalat, va fundar, juntament amb Miquel dels S. Gros i amb José Janini, la Societat Catalana d'Estudis Litúrgics, de la qual era en aquests moments president honorari. Dins aquesta societat va impulsar la creació de la revista *Miscel·lània Litúrgica Catalana* i de la col·lecció «Biblioteca litúrgica catalana», que han aconseguit un gran prestigi per les múltiples aportacions que han anat fent a la seva especialitat. Des del 1954 era també membre corresponent del Herwegen-Institut.

Finalment, en el camp dels estudis patristics, a banda d'ésser membre fundador de l'Association Internationale des Études Patristiques (1967), va dedicar moltes hores a dos temes molt concrets: la història de la predicació cristiana antiga, sobre la qual va publicar un gruixut volum el 1991, i l'edició crítica dels sermons de sant Pere Crisòleg en tres volums de la *Series latina* del «Corpus Christianorum» (1975, 1981 i 1982), que posà a l'abast del públic català, en col·laboració amb mossèn Jaume Fàbregas i Baqué, en sis volums de la Fundació Bernat Metge (1985-2003). Ja abans, havia posat els fonaments per a aquesta edició en l'obra fonamental *Los sermones de San Pedro Crisólogo. Estudio crítico* (1962), apareguda, com la majoria dels seus llibres, a la col·lecció «Scripta et Documenta» de Montserrat.

Per tota aquesta immensa tasca, autèntica «obra de benedictins», va merèixer l'ingrés a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, on l'abril de 1983 va llegir el discurs *Els auditoris cristians antics*, contestat en nom de la corporació pel doctor Frederic Udina i Martorell. D'aleshores ençà va assistir amb assiduitat a les sessions de l'Acadèmia i hi va col·laborar de grat, amb intervencions diverses, amb col·laboracions al butlletí de l'Acadèmia i amb respostes als discursos d'ingrés d'alguns nous acadèmics.

Tota una vida llarga i plena, dedicada en bona part a l'estudi i a la recerca, que aquests darrers anys s'havia anat esllanguint a causa dels problemes de salut. Així i tot, fins no fa gaire li agradava encara de redactar ressenyes per a la revista «Studia Monastica» i, malgrat la dificultat de visió que tenia, seguia amb atenció cada setmana els llibres nous que entraven a la biblioteca del monestir i amb el seu bon humor contribuïa a crear un bon ambient a la infermeria de la casa, on havíem conviscut gairebé un any i des d'on l'enyorarem per molts motius.

Eva Serra i Puig (Barcelona 1942-2018)*

El 3 de juliol del 2018 es va esdevenir el traspàs d'Eva Serra i Puig, un dels grans referents de la historiografia catalana de les darreres quatre dècades. Nascuda a Barcelona l'any 1942, Eva fou la filla gran del matrimoni entre Josep de Calassanç Serra i Ràfols (Maó, 1900 - Barcelona, 1971) i Isabel Puig i Pardellà (Vilanova i la Geltrú, 1920 - Barcelona, 1991), descendent d'una humil família de pescadors de la marinera vila del Garraf. Els seus primers estudis els cursà a l'escola municipal del barri del Guinardó on concorrien els fills dels funcionaris de la Diputació de Barcelona, un centre que, conegut popularment com el «collegi de la Font del Cuento», funcionava, excepcionalment per a l'època, com a escola mixta. Després, Eva i la seva germana Blanca cursaren el batxillerat a l'institut Verdaguer de la capital catalana.

La seva infantesa i primera joventut estigueren marcades per l'ambient de repressió i de penúries morals i materials de la postguerra. Una repressió i exili interior que va viure en el mateix cercle familiar per la depuració i relegació professional del seu pare, un dels deixebles més destacats de Pere Bosch i Gimpera. En aquells anys durs, viscuts en el si d'una família de valors republicans i catalanistes, Eva Serra també va conèixer la lluita tenaç del grup d'intel·lectuals i activistes amb els quals es relacionava el seu pare per tal d'endegar la represa cultural i nacional de Catalunya. Unes vivències que forjaren una personalitat que sempre va ser guiada per conviccions de compromís absolut amb el treball científic i amb el país. Qualsevol qui l'hagi tractada sap perfectament que, darrere l'aparença de la seva fragilitat física, hi havia una historiadora i una activista política d'una fortalesa extraordinària.

L'any 1960 inicià els estudis de Filosofia i Lletres a la Universitat de La Laguna, de la qual era catedràtic d'història d'Espanya el seu oncle Elies Serra i Ràfols (Maó, 1898 - Santa Cruz de Tenerife, 1972), i després, al cap de dos cursos, es traslladà i acabà la seva especialització en història a la Universitat de Barcelona, la qual considerà sempre la seva *alma mater*. A més de la influència i el mestratge del seu oncle —que havia dedicat la seva tesi doctoral a l'estudi de Ferran el Catòlic i la qüestió remença—, durant aquells anys seixanta, Eva i la seva germana Blanca assistiren a les classes clandestines dels Estudis Universitaris Catalans. Allí reberen una formació històrica i metodològica de mans de personalitats com Ferran Soldevila, Miquel Coll i Alentorn, Jordi Rubió i Balaguer o Joaquim Molas.

L'any 1966, Eva Serra va publicar el seu primer llibre, *La Guerra dels Segadors*, en el qual abordava una temàtica

històrica que havia de marcar la seva trajectòria investigadora posterior. Aquest va ser un text confegit quan ella tenia poc més de vint anys i quan encara no havia acabat els estudis de Filosofia i Lletres, però ja s'hi entrelluca el seu tremp d'historiadora. Així, apartant-se de les interpretacions d'autoritats acadèmiques reconegudes com Jaume Vicens Vives o John H. Elliott que veien el règim institucional català anterior al 1714 com una rampoina enmig de la modernitat de les grans monarquies de nou encuny, una jove Eva Serra asseverava que «les constitucions catalanes eren privilegis oligàrquics, és cert, però també eren l'única arma de què disposava el país per fer front a l'absolutisme, que és el mateix que dir a la castellanització».

L'interès de la jove Eva Serra per la Guerra dels Segadors provenia d'una motivació doble. D'una banda, a mitjan dècada dels seixanta, els fets de 1640 constituïen un referent històric per al Front Nacional de Catalunya, el moviment independentista en què ella militava, ja que entrellaçaven lluita política i mobilització popular. Però, d'altra part, l'interès per la Guerra dels Segadors obeïa també a unes experiències vivèncials. Eva i els seus germans s'havien criat al barri del Guinardó, però sempre mantingueren una relació molt intensa amb el de Sant Andreu de Palomar. Les restes de l'anomenada capella dels Segadors de l'església de la plaça d'Orfila havien captivat l'atenció de la jove Eva Serra perquè allà, la jornada del 22 de maig del 1640, s'hi havien reunit els pagesos i el sometent popular que entrà a Barcelona per primera vegada i alliberà el diputat Francesc Tamarit de les presons reials. I, com avui tenim ben documentat, aquest episodi fou clau en el procés de la ruptura política entre la Cort de Madrid i les institucions catalanes.

Després de treballar en diversos projectes editorials, entre els quals la *Gran Enciclopèdia Catalana* —on es pot trobar un feix d'articles de la seva autoria d'una alta qualitat—, l'any 1970 inicià la carrera acadèmica a la recentment creada Universitat Autònoma de Barcelona, compartint departament i afans de renovació universitària i historiogràfica amb un illusionat grup de joves professors, entre els quals Josep Termes, Josep Fontana, Albert Balcells i Borja de Riquer. L'any 1975 es traslladà a la Universitat de Barcelona i posteriorment impartí docència a la Universitat Pompeu Fabra (entre 1991 i 1997) i un altre cop a la Universitat de Barcelona, de la qual, d'ençà del 2012, seria professora emèrita.

La tasca desenvolupada per Eva Serra durant aquestes dècades ha resultat cabdal per a l'embranchida de la historiografia modernista catalana. Primerament volgué encaminar les seves recerques cap a l'estudi de la vessant social i econòmica de la Guerra dels Segadors per esclarir els orígens de la revolta pagesa. Tanmateix, en no trobar unes fonts similars a les que havien permès a altres autors, com Boris Porchnev, analitzar els grans aixecaments camperols del Sis-cents, optà per aprofundir en el context general de les relacions de producció del camp català durant aquella centúria, tot incardinant l'estudi de l'economia

* Text preparat per ANTONI SIMON TARRÉS (Universitat Autònoma de Barcelona i Institut d'Estudis Catalans). Una primera versió fou publicada, amb el títol «Eva Serra i Puig. Trajectòria d'una gran historiadora», a *Serra d'Or*, núm. 706 (octubre de 2018), p. 20-23.

agrària amb el de les relacions jurídiques i socials. Fruit d'aquest treball desenvolupat durant els anys setanta fou la seva tesi doctoral, que, dirigida per Emili Giralt, va ser presentada a la Universitat de Barcelona el 1978 i va ser publicada deu anys després a l'editorial Crítica amb el títol *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle xvii. Baronia de Sentmenat 1590-1729*. En aquesta obra, que continua sent la monografia més sòlida fins ara escrita sobre la història agrària de la Catalunya moderna, Eva Serra va fer aportacions fonamentals per a la comprensió de la història de l'economia i la societat rurals catalanes durant els segles de la primera modernitat. En primer lloc, va precisar la redefinició de què fou objecte el règim senyorial català després de les guerres remences del segle xv i de la Sentència Arbitral de Guadalupe del 1486, tot examinant les estratègies seguides per la pagesia per tal d'erosionar la renda feudal en l'etapa posterior. En segon lloc, tot i les importants mancances de les fonts disponibles en aquest àmbit de la recerca, va reconstruir l'evolució de les tècniques, la producció i els preus agraris d'aquestes centúries, establint les principals fases o etapes de les forces productives relacionades amb l'economia rural. Finalment, explicà el procés de diversificació social que, especialment a partir de la segona meitat del segle xvii, es donà en la societat agrària catalana; un procés de diversificació i estratificació socials que resulta bàsic per entendre els canvis en el mode de producció que Vilar detectà en el segle xviii i que orientaren l'economia catalana cap a una via de desenvolupament capitalista.

A banda de dedicar diversos treballs a aprofundir aspectes abordats en la seva tesi doctoral, Eva Serra va fer aportacions, sempre substancials documentalment i riques analíticament, en temàtiques com la repressió posterior a la Guerra dels Segadors, la naturalesa de l'estatus constitucional del període 1652-1705, el paper de les ciutats i les viles en les convocatòries de Corts, les trajectòries d'algunes nissagues de la classe dirigent catalana durant els segles xvi i xvii, l'organització de la fiscalitat de la Diputació del General, la naturalesa de la Guerra dels Segadors i de la Guerra de Successió a Catalunya o també sobre el desenvolupament de la historiografia modernista catalana; treballs que foren publicats en revistes com *Afers, Pedralbes, Recerques, Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, Manuscrits, Catalan Historical Review, Estudis d'Història Agrària*, etc., així com en un bon nombre de col·laboracions en obres col·lectives.

Crec que paga la pena remarcar que en les seves recerques, fossin en el camp de la història agrària o de la història politicoinstitucional, Eva Serra sempre va estar atenta a incorporar-hi amb un sentit crític les aportacions teòriques i metodològiques derivades de l'evolució de la historiografia europea. Al mateix temps, però, també sempre va usar i apreuar la rica tradició historiogràfica d'estudiosos d'història del dret, d'història de l'Església i d'història local que, des de finals del Vuit-cents i sovint al marge del món acadèmic, han portat a terme a Catalunya una tasca sovint menysvalorada. El treball imponent de personali-

tats com Joan Serra Vilaró, Josep M. Pons i Guri, Antoni Pladevall, Jaume Codina o Eduard Junyent queda recollit i vindicat en els textos d'Eva Serra.

L'any 1991, a *1640. Una revolució política. La implicació de les institucions*, publicat a l'editorial Crítica, Eva Serra va presentar una nova valoració sintètica del significat de la Guerra dels Segadors en la trajectòria de la formació històrica catalana. En definir els esdeveniments de 1640-1641 com una revolució política que va emprar i actualitzar el patrimoni institucional i legislatiu heretat dels segles medievals per defensar la comunitat catalana de l'investida fiscal i militar de l'absolutisme monàrquic de Felip IV i d'Olivares, Eva Serra remarcava que «les "aristocràtiques" constitucions i les "oligàrquiques" institucions salvaren el país de tants estralls i malvestats».

Encara que, tal com hem vist, la producció investigadora posterior hagi seguit camins prou rics i variats quant a les temàtiques d'estudi, indubtablement el gruix principal dels seus esforços durant les tres darreres dècades s'ha encaminat a l'anàlisi de les estructures institucionals i legislatives del constitucionalisme català anterior al 1714; unes recerques que s'han vertebrat a partir de dos grans eixos. El primer seria proporcionar una base documental per a la seva anàlisi a partir de l'edició de textos cabdals per al coneixement de les Corts, la Diputació del General i el Consell de Cent en els segles de la primera modernitat. Acompanyada d'un equip de qualificats deixebles, Eva Serra ha abordat la publicació, en la col·lecció «Textos Jurídics Catalans», de diversos processos de les Corts de 1585 i 1705-1706 i de la Junta General de Braços de 1713-1714. Així mateix, dins la col·lecció «Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica» de l'IEC, ha editat els llibres de l'ànima de la Diputació del General i del Consell de Cent (aquest darrer en curs de publicació), és a dir, la relació de les persones amb drets de representació política en les dues principals institucions del país.

El segon gran eix d'aquesta línia de recerca sobre les estructures institucionals i legislatives de la Catalunya moderna s'ha concretat en un seguit d'articles i monografies que han examinat els fonaments teòrics i la pràctica política del «constitucionalisme antic» català. En aquestes obres, Eva Serra ha remarcat els valors de representativitat, participació política, control i regulació del poder executiu sobre la base d'uns criteris d'interès col·lectiu, com també la capacitat d'evolució que tenia el règim institucional i legal català anterior al 1714.

Darrerament, i en col·laboració amb Josep Capdeferro, Eva Serra va dedicar els seus esforços investigadors a l'estudi del Tribunal de Contrafacions creat a les Corts de Barcelona de 1701-1702. Un tribunal que, amb tres jutges nomenats pel rei i tres pels braços, es convertí en la instància judicial suprema que resolva les vulneracions del sistema legal català. El Tribunal de Contrafacions pot ser considerat una fita molt rellevant en la història constitucional europea, i del qual cal remarcar que era el resultat d'una llarga lluita de més de dos segles de les institucions catalanes per superar les mancances d'equanimitat de-

mostrades per la Reial Audiència de Catalunya en la resolució d'aquests casos de contrafaccions o vulneracions del dret.

Aquest feix de treballs de base documental i d'anàlisi històrica ha desarmat amb bases empíriques incontestables la vella cantarella segons la qual les institucions i el règim constitucional català eren un model polític medieval, retardat, oligàrquic i corrupte que inevitablement havia de ser arraconat pel model modern centralitzador i unitarista de matriu castellanocortesana. Eva Serra, que l'any 2008 va rebre el premi «Justícia» de Catalunya per l'enorme tasca realitzada en aquest camp de la història institucional i legislativa de la Catalunya moderna, va emprar les solemnitats acadèmiques per a divulgar aquestes idees. Així, en el discurs de recepció com a membre numerària de la Secció Històrico-Arqueològica de l'IEC, llegit el novembre del 2003 amb el títol *Les Corts catalanes, una bona font d'informació històrica*, afirmava que les institucions històriques catalanes «eren la representació d'uns interessos més horitzontals que la monarquia de base clarament aristocràtica i també la garantia de la de-

fensa de la identitat política secular d'una formació social concreta». També, en la conferència de l'any 2015 pronunciada al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona per commemorar l'emblemàtica jornada de l'Onze de Setembre de 1714, que portava el significatiu títol *La potencialitat democràtica de la Catalunya històrica*, Eva Serra va defensar la tesi que en aquesta data els catalans no celebren cap derrota, sinó que reivindiquen un model polític i social avançat i modern, ja que, al començament del segle XVIII, Catalunya «era una societat políticament molt madura, que estava encarant una contemporaneïtat segons el model britànic i holandès tot reactualitzant els vells instruments».

Aquest llegat investigador, ben generós en quantitat i en qualitat, seria més que suficient per a fer d'Eva Serra un referent cabdal de la historiografia catalana, però també ho és per un altre motiu tant o més important: Eva Serra sempre va viure d'acord amb els valors i les idees que va defensar, tot conjuminant honestedat i rigor científic, les dues bases principals que atorguen credibilitat al treball intel·lectual de l'historiador.